

Povijest nogometa grada Varaždina.

Hižak, Juraj

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:945518>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-17**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

Fakultet hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za povijest

POVIJEST NOGOMETA GRADA VARAŽDINA
Završni rad

Kandidat: Juraj Hižak

Mentor: doc. dr. sc. Vladimir Šumanović

Zagreb, 21. kolovoza 2021.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Počeci nogometa u Hrvatskoj	2
3. Počeci nogometa u Varaždinu	4
4. Najznačajniji nogometni klubovi.....	5
4.1. V.G.Š.K. (1909.-1913.).....	5
4.2. V.Š.K.....	7
4.4. RŠK Sloboda.....	10
4.5. ŠK Slavija	12
4.5.1. HŠK Zagorac	14
4.5.2. NK Tekstilac	15
4.5.3. NK Varteks	16
5. Nogometna infrastruktura u gradu Varaždinu	20
5.1 Stadion NK Sloboda	20
5.2 Stadion NK Varteks	21
6. Zaključak.....	22
7. Literatura.....	23

Povijest nogometa grada Varaždina

Sažetak

Na temelju relevantnih izvora i literature, u radu se analizira razvitak varaždinskog nogometa u razdoblju od 1909. do 2009. godine. U radu se najprije donosi kratki pregled nogometnih početaka, kako u Hrvatskoj tako i u samom gradu Varaždinu. Glavni dio rada obuhvaća nastanak i povijest najvažnijih varaždinskih klubova. Rad završava prikazom razvitka nogometne infrastrukture u gradu Varaždinu, razlog njenog nastanka te utjecaj na razvitak nogometa u gradu Varaždinu.

Ključne riječi: nogomet, grad Varaždin, nogometni klub, igralište, razvitak

1. Uvod

Glavni cilj ovog završnog rada jest opisati i objasniti razvoj nogometa u gradu Varaždinu. Iscrpna povijest nogometa u gradu Varaždinu ne može se napisati bez kvalitetnih pisanih izvora iz kojih skupljamo informacije. Najvažniji pisani izvori pri tome su nam bogato gradivo koja se čuva u Državnom arhivu u Varaždinu, Gradskoj knjižnici Varaždin, građa u Gradskom muzeju Varaždin i pisani izvori koji se čuvaju u mnogim privatnim kolekcijama. Pisani izvori podrazumijevaju sve, od različitih tipova dokumenata koje su izdavala sportska društva i klubovi, klupskih zapisnika i dopisa pa sve do zapisa samih građana, svjedoka svojeg vremena. Tiskani izvori poput novina i časopisa od nemjerljive su nam važnosti, kao i fotografije ili filmske snimke sportskih objekata kojima grad poput Varaždina obiluje. Ne smijemo zaboraviti niti osobna svjedočanstva još živućih protagonista nogometne igre u Varaždinu. Gradivo iz kojeg možemo skupljati informacije bogato je razmjerno godini i razdoblju nastanka, tako da se tijekom stoljeća i desetljeća proporcionalno povećava.

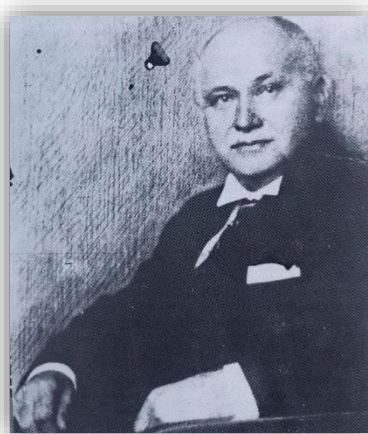
Nužno je naglasiti da će, zbog znakovnog ograničenja pri pisanju, ovaj završni rad biti ograničen na povijesno razdoblje do 2009. godine kada je obilježeno sto godina varaždinskog nogometa.

2. Počeci nogometa u Hrvatskoj

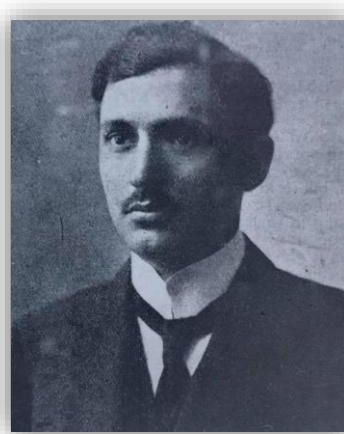
U Hrvatskoj se nogomet prvi put spominje 1873. godine, kad je grad Rijeka dobio željezničku prugu (Frntić, 1983, 12.). Engleski tehničari u tvornici „*Torpedo*“ i mađarski željezničari u slobodno su vrijeme često znali zaigrati nogomet, no u svoju igru nisu uključivali domaće stanovništvo. Prvi nogometni koraci Hrvata bili su u Županji, gdje su oko 1880. godine boravili engleski stručnjaci radi eksploatacije bogatih slavonskih šuma (Frntić, 1983, 12.) Oni su sa sobom donijeli i svoje oblike zabave, lov, lov na konjima, jahanje, mačevanje, ali i svoje sportske igre poput nogometa i tenisa (Frntić, 1983, 12.). Kako Englezi često nisu imali dovoljno igrača za nogometnu igru, počeli su u nju uključivati i lokalne mladiće koji su se tada prvi put upoznali s dotad nepoznatom igrom koju su Englezi nazivali *football*. Nogometna lopta s kojom se tada igrao nogomet u Županji sačuvana je i nalazi se u muzeju (Frntić, 1983, 12.). Prvo pravo igranje nogometa u Hrvatskoj, pod stručnim vodstvom i nadzorom, počinje 1893. godine. Tada se u Zagreb sa studija u Švedskoj vratio Franjo Bučar, student Centralnog gimnastičkog instituta u Stockholmu (Kramer, 1992, 12.) On je stečeno znanje u Švedskoj htio prezentirati svojim građanima pa je s tim ciljem, uz pomoć društva Hrvatski sokol, objavljen poziv u novinama Obzor (od 5. srpnja 1893. godine) da se svi zainteresirani koji žele učiti *football* (riječ nogomet nije postojala), ali i druge razne športove, jave u društvo Hrvatski sokol (Frntić, 1983, 13). Za potrebe nogometa naručena je lopta iz Praga, a najprije se igralo iza zgrade Hrvatskog sokola. Novake je podučavao Franjo Bučar (Frntić, 1983, 13.). Velik utjecaj u širenju popularnosti nogometa u Hrvatskoj imao je *Tečaj za učitelje gimnastike za srednje škole* koji je od 1894. do 1896. godine održan u Zagrebu, također pod vodstvom Franje Bučara (Kramer, 1992, 12.). Bučarov nastavni program bio je najsuvremeniji u to vrijeme, izrađen prema nastavnim planovima Centralnog gimnastičkog instituta u Stockholmu i Gimnastičkog instituta u Berlinu (Kramer, 1992, 12.). Za potrebe nastave nabavljene su najsuvremenije sprave i rekviziti, a svi su polaznici dobili posebna vježbačka odijela (Kramer, 1992, 12.). Polaznici tečaja, trideset učitelja i jedna učiteljica, u znak svladavanja nastavnog gradiva, 29. lipnja 1895. godine odigrali su u Zagrebu javnu nogometnu utakmicu koju je pratio velik broj gledatelja (Kramer 1992, 12.). Nakon završetka tečaja nogomet se počinje igrati i u mjestima iz kojih su polaznici tečaja došli na školovanje pa je vijesti o igranju nogometa sve više (Hižak, 2009, 6.). Važan je i podatak hrvatskog porijekla imena igre, nogometa. Student filozofije na Zagrebačkom sveučilištu Slavko Rutzner-Radmilović je godinu dana nakon

poziva u *Obzoru* 1893. godine osmislio hrvatski naziv za nogometnu igru, koju se do tada nazivalo *football* (Vukotić, 1990, 9.). Ubrzo se pojavljuju i prva pravila igre na hrvatskome jeziku. Ona su tiskana u zagrebačkom mjesečniku *Sport* 1896. godine, a priredio ih je polaznik *Tečaja za učitelje gimnastike za srednje škole* Mirko Kovačić (Frntić, 1983, 16.). Vrijedno je istaknuti da je Mirko Kovačić bio prvi hrvatski nogometni „zakonodavac“. On je u pravila nogometne igre unio naše izraze, npr. igralište, krug, lopta, slobodni udarac, udarac iz kuta, vratar, napadač itd. (Frntić, 1983, 16.). U nastojanju da se dođe do novih i boljih pravila nogometne igre, *Hrvatski akademski športski klub HAŠK* (osnovan 1903. godine) zadužio je svog člana Milovana Zoričića da pripremi pravila igre s kratkim tumačenjima (Frntić, 1983, 16.). Zoričić se za pomoć izravno obratio tajniku Engleskog nogometnog saveza u Londonu, koji mu je poslao potreban materijal te ga ovlastio da prevede na hrvatski jezik sve što mu je potrebno. Nova pravila, prevedena od strane Zoričića, izlaze iz štampe početkom 1908. godine, a 30. svibnja 1911. godine Hrvatski športski savez ih proglašava službenim pravilima Saveza (Frntić, 1983, 16.).

Godine 1903. u Zagrebu se osnivaju prvi hrvatski nogometni klubovi, Prvi nogometni i športski klub Zagreb (PNIŠK), a iste 1903. godine osnovan je i Akademski športski klub, koji godinu dana kasnije mijenja ime u Hrvatski akademski športski klub (HAŠK) (Frntić, 1983, 14.). Iste godine osnovan je i treći klub u Zagrebu pod imenom Hrvatski akademski klub Styx, koji godinu dana nakon osnutka mijenja ime u Hrvatski sveučilišni klub Academia (Frntić, 1983, 14.). Nakon 1903. godine nogomet sve više izlazi iz sokolskih organizacija pa se poslije spomenutih klubova osnivaju i drugi u mnogim mjestima Hrvatske.

Slika 1.: Franjo Bučar
(Frntić, 1983.)

Slika 2.: Miroslav Zoričić
(Frntić, 1983.)

3. Počeci nogometa u Varaždinu

Počeci nogometa u gradu Varaždinu usko su vezani uz *Tečaj za učitelje gimnastike za srednje škole*, koji je od 1894. godine do 1896. godine vodio Franjo Bučar. Jedan od tridesetorice učitelja, polaznika tog tečaja, bio je i Ljudevit Filipec iz Višnjice (Vukotić, 1990, 9.). Nakon uspješnog završetka tečaja Filipec je, kako piše zagrebački mjesečnik *Šport* u svom prvom broju od 15. siječnja 1896. godine, imenovan za učitelja gimnastike u varaždinskoj Gimnaziji (Vukotić, 1990, 9.). Dolazak Filipeca u Varaždin vremenski se podudara s dovršetkom prve gradske sportske dvorane, *gombaone*. Dvorana je sagrađena po nacrtima Franje Bučara, a njeno je opremanje stavljeno u nadležstvo Ljudevita Filipeca (Vukotić, 1990, 9.). Bučar u listu *Gimnastika* (broj 12, od 1898. godine) detaljno opisuje koje je sportske rekvizite uspio nabaviti.

„... dvije ruče, konj, kozlič, gimnastički stol, dvije strunjače, okomite ljestve s mostićem, dvije odskočne daske, dva stola za skok, dva okomita užeta, dvije motke, četiri klupe, štapove i bučice, zatim sprave za deset mačevaoca, a za igranje imade lopta za rukomet, nogomet, kriket, malih lopta i bulin. Oko dvorane nalaze se dva igrališta, jedno manje i jedno veće, koja su okolo ograđena daskama...“ (Vukotić, 1990, 10.)

Članak Ljudevita Filipeca u listu *Gimnastika* prvi je dokaz o postojanju nogometne lopte u gradu Varaždinu (Vukotić, 1990, 10.). Također, u „Izvještaju Kraljevske velike gimnazije u Varaždinu“ Filipec ističe:

„...najviše se od svih igara vježbao nogomet...“ (Vukotić, 1990, 10.)

Ljudevit Filipec je svoj radni staž služio među varaždinskim srednjoškolcima od 8. ožujka 1896. do 22. rujna 1920. godine (Vukotić, 1990, 10.). Tijekom navedenog razdoblja presudno je utjecao na stasanje i odgoj budućih predvodnika organiziranog varaždinskog športa.

4. Najznačajniji nogometni klubovi

4.1. V.G.Š.K. (1909.-1913.)

Godine 1909., zbog premještanja oca, vojničkog oficira iz Budimpešte, u Varaždin dolazi Đuro Kulčar, student prava, koji se u Budimpešti upoznao s nogometnim sportom (Herceg i Vukotić, 1981, 48.). On vodi prve treninge mladih Varaždinaca, dok je učitelj gimnastike Filipec, koristeći Zoričićevu knjigu, učio nogometaše pravilima (Herceg i Vukotić, 1981, 48.). Zanesenjaštvo mladih varaždinskih gimnazijalaca prema nogometu ubrzo je dovelo do osnivanja „Varaždinskog gimnazijskog športskog kluba“ (V.G.Š.K.) 15. travnja 1909. godine (Herceg i Vukotić, 1981, 48.). Prvi predsjednik kluba bio je Đuro Kulčar, a tajnik Bruno Steiner (Vukotić, 1990, 11.). Osim spomenutog dvojica, u klubu su djelovali: Baraboš, Balogh, Lypolt, Vanek, Praunspenger, Brezinščak, Delak, Hary, Kronast, Kralj, Milanić, Stapley, Šimunić, Velebir, Webb, Filipec i drugi (Hižak, 2009, 12.). Trinaest mjeseci nakon osnutka V.G.Š.K.-a odigrana je i prva službena utakmica. U nedjelju 15. svibnja 1910. godine V.G.Š.K.-u su u goste stigli nogometaši karlovačke *Olimpije*, također klub srednjoškolaca (Vukotić, 1990, 11.). Tjedne novine „Hrvatske pravice“ su u broju od 14. svibnja 1910. godine najavile prvu nogometnu utakmicu uz obrazloženje nogometnih pravila:

„Igraju dvije protivničke strane po 11 momaka. Svaka strana nastoji da po stanovitim pravilima probije protivničke redove i utjera loptu kroz protivnička vrata. Kad je to postignuto, računa se protivnicima jedan „goal“, a igra počima kao iz početka, tj. sredine igrališta.“ (Hižak, 2009, 13.)

U četiri sata poslijepodne, na igralištu kod „Štebihova mlina“, karlovačka je Olimpija svladala varaždinski V.G.Š.K. s rezultatom od 1:4. Strijelci za goste sa po dva pogotka bili su Petrović i Hrs, dok je tajnik V.G.Š.K.-a Bruno Steiner postigao prvi službeni pogodak u varaždinskom nogometu (Vukotić, 1990, 13.). Prvu službenu utakmicu odigrali su sljedeći nogometaši V.G.Š.K.-a: Kroppek, Barabaš, Vanek, Delak, Steiner, Kralj, Gjekić, Brezniščak, Milanić i Velebir (Vukotić, 1990, 13.). Dolaskom školske godine 1912./1913. gimnazijski ravnatelj Pahert zabranjuje gimnazijalcima igranje nogometa, a V.G.Š.K. nastavlja svoju aktivnost kao ferijalni klub s

naglašenom aktivnošću u gimnastici, tenisu i mačevanju, te atletici (Vukotić, 1990, 13.). Nakon završetka gimnazijskog školovanja, vratar *Varaždinskog gimnazijskog športskog kluba* Eugen Grčević s još nekolicinom istomišljenika osniva 1912. godine *Varaždinski građanski športski klub* (Vukotić, 1990, 13.). No, odigrana je tek poneka utakmica jer je ulaskom Austro-Ugarske u rat 1914. godine zabranjeno djelovanje svih društvenih pa tako i sportskih organizacija u Hrvatskoj (Frntić, 1983, 22.).

Slika 3.: V.G.Š.K. 1911. godine. Sjede slijeva u prvom redu: Renaud, Markulin, Barabaš, Pieczka i Svodoba, u drugom redu: Kečkeš, Kroppek i Doktor, a stoje Pavlek, Gjekić, Poslušny (Vukotić, 1990.)

4.2. V.Š.K.

Krajem Prvog svjetskog rata ponovo se oživljava varaždinski nogomet. Prvi poslijeratni klub osniva se u proljeće 1919. godine. Stanko Kroppek je, putem lokalnih novina, pozvao na okupljanje bivše igrače V.G.Š.K-a i G.Š.K.-a iz Varaždina (Vukotić, 1990, 14.). Kako je odaziv bio izuzetan, dolazi do osnivanja Varaždinskog športskog kluba (V.Š.K.) kao nastavljača tradicije V.G.Š.K.-a. Za predsjednika kluba izabran je Franjo Paar, potpredsjednika Vladimir Vukajlović, tajnika Stanko Kroppek. Nedugo potom umjesto Kroppeka tajnik kluba postaje Milan Lacković (Hižak, 2009, 14.). Svoju prvu utakmicu V.Š.K. odigrao je s „Čakovečkom nogometnom omladinom“ koju pobjeđuje s 4:0. Godine 1919. V.Š.K. je odigrao 10 utakmica. Najupečatljivija među njima je bila protiv gradskog rivala Varaždinskog nogometnog športskog kluba (V.N.Š.K.) Drava, koju je V.Š.K. pobijedio s 17:0 (Herceg i Vukotić, 1981, 48.). Učestali problemi s „Dravom“ oko zajedničkog korištenja igrališta uz rijeku Dravu kod tzv. „Štebihova mlina“, nagnali su članove V.Š.K.-a da od gradskih vlasti zatraže dozvolu da izgrade vlastito nogometno igralište (Vukotić, 1990, 14.). Gradska vlast dozvoljava im 1920. godine da na „Opatičkim livadama“ u neposrednoj blizini centra grada izgrade svoje igralište. Tu započinje uspon V.Š.K.-a, koji ubrzo postaje rezultatski najbolji varaždinski i provincijski klub. Od 1920. godine V.Š.K. uključen je u redovno natjecanje V. nogometne župe (od njih 13 u Hrvatskoj) (Vukotić, 1990, 14.). V.Š.K. narednih godina igra izvrsno, a 1922. godine dobiva prvog profesionalnog trenera i igrača. Bio je to Willner, rodom iz Brna, koji je u svojoj karijeri nastupao za prašku „*Slaviju*“ (Vukotić, 1990, 15.). Osjetno pojačani Willnerom, nogometaši V.Š.K.-a već 4. studenoga 1923. godine dolaze do ozbiljnijih uspjeha. U finalu Provincijskog prvenstva Zagrebačkog nogometnog podsaveza, pobjedom od 1:0 nad „Orijentom“ iz Sušaka, postaju provincijski prvaci. Kasnije, u finalu Zagrebačkog nogometnog podsaveza, od V.Š.K.-a bolji je „Građanski“ iz Zagreba s rezultatom od 4:0 (Herceg i Vukotić, 1981, 50.). Godine 1923. u V.Š.K.-u djeluju čak „četiri garniture momčadi“, što je za ono vrijeme bilo vrlo napredno (Hižak, 2009, 14.). Dvije godine kasnije V.Š.K. dolazi u krizu i prijeti mu likvidacija. Likvidaciji kluba suprotstavila se nova uprava kluba na čelu s uglednim Varaždincima, predsjednikom Brankom Svobodom i dr. Ante Večekom. Oni su ubrzo po preuzimanju kluba isplatili sve dugove, podigli najmodernije tribine, uredili igralište i postavili ogradu (Hižak, 2009, 14.). V.Š.K. nastavlja svoj put do ratnih dana 1941. godine. Od osnivanja 1919. godine pa do 1939. godine, V.Š.K. je odigrao 450 utakmica sa 1009

postignutih i 656 primljenih golova (Vukotić, 1990, 16.). Tijekom Drugog svjetskog rata dolazi do promjene političkih prilika u Hrvatskoj. Pod utjecajem okupacijskih sila Njemačke i Italije dolazi do raspada Kraljevine Jugoslavije i formiranja Nezavisne države Hrvatske (NDH). Vlada NDH ubrzo nakon osnivanja nove države, preko svojeg povjerenika za šport Miška Zebića, 21. svibnja 1941. godine donosi odluku o raspuštanju sportskih saveza i Olimpijskog odbora te uvodi sustav povjerenika u sve hrvatske športske klubove i organizacije. Tako je odlukom naloženo da se raspusti uprava V.Š.K.-a, a za povjerenika kluba imenovan je Ivan Martinjak, trgovac iz Varaždina („Promjene u športu“, 1941). Završetkom Drugog svjetskog rata rad V.Š.K.-a nije obnovljen, a njegov stadion preuzeo je NK Sloboda, koji je do tada plaćao najam za korištenje stadiona V.Š.K.-a.

Slika 4.: Plakat koji je najavljavao nogometnu utakmicu između Varaždinskoga športskoga kluba (V. Š. K.) i zagrebačkog prvoligaša Concordije odigrane 29. rujna 1929. godine (Izvor: GMV 57435, <https://www.facebook.com/GMVarazdin/photos/3598048730224250>)

4.3. V.N.Š.K. Drava

U lipnju 1919. godine u Varaždinu je osnovan Varaždinski nogometni športski klub (V.N.Š.K.) Drava. Bio je sastavljen pretežno od trgovačke mladeži (Hižak, 2009, 17.). Prvi predsjednik kluba bio je Stjepan Kerec (Album, 1925, 57.). Klub je utakmice igrao na terenu kod „Štebihova mlina“ uz rijeku Dravu. Najveći uspjesi V.N.Š.K.-a Drava postignuti su za vrijeme suspenzije „ČŠK“-a iz Čakovca. Naime, tada su se „Dravi“ pridružili igrači iz Čakovca koji nisu mogli nastupati za svoj klub. Kako je ubrzo došlo do ukidanja suspenzije „ČŠK“-u, tako je krenulo i nazadovanje Drave (Hižak, 2009, 17). Iako V.N.Š.K. Drava nije dugo djelovao, tamo je nogometnu karijeru započeo Rudolf Kralj, kasnije uvaženi profesor nogometa u Buenos Airesu i tehnički tajnik nogometne reprezentacije Argentine koja je 1978. godine osvojila titulu svjetskog prvaka (Hižak, 2009, 17). V.N.Š.K. Drava nastupao je, poput svog gradskog rivala V.Š.K.-a, u prvenstvu pete Varaždinske nogometne župe (Album, 1925, 57.).

Slika 5.: VNŠK „DRAVA“ (Album, 1925, 57.)

4.4. RŠK Sloboda

Radničko-športski-klub Sloboda osnovan je u prostorijama Povjereništva Radničke komore 21. veljače 1931. godine (Vukotić, 1990, 71.) Osnivanje nogometnog kluba bilo je potaknuto idejom da se unutar već postojećeg Radničko-naobrazbenog kulturno-umjetničkog društva „Sloboda“ priđe i formiranju športske selekcije (Hižak, 2009, 18.). Za prvog predsjednika izabran je Ivo Polan, potpredsjednika Dragutin Mintas, tajnika Vilko Ivanuša (mjesec dana kasnije tu dužnost preuzima Stanko Hegedić), a za prve klupske odbornike društva izabrani su: Franjo Fulir, Marko Ban, Ivan Mikac, Mihajlo Mihanović, Franjo Starina, Aleksandar Levačić, Stjepan Berta i Ignac Horvatić. Odmah po osnutku RŠK Sloboda uključen je u III. ligu Nogometne župe Varaždin (Vukotić, 1990, 71.). Na početku djelovanja klupski dresovi bili su zelene boje, no na inicijativu igrača, aktivista radničkog pokreta u varaždinskom kraju, „Sloboda“ ubrzo mijenja klupski dres u crvenu boju koja se održala do danas (Hižak, 2009, 18.). Izrazito krizna situacija zahvatila je RŠK Slobodu već u prvom desetljeću postojanja. Politička previranja u Varaždinu u razdoblju od 1935. do 1937. godine ostavile su tragove i na RŠK Sloboda. Nakon osnutka HŠK Zagorac u njegov rad su se uključili mnogi dotadašnji igrači RŠK Sloboda, pa je broj „slobodaša“ bio gotovo prepolovljen. Klub se uspio spasiti od gašenja dolaskom neregistriranih članova ŠK Kučan, nastavljajući svoje djelovanje sve do izbijanja Drugog svjetskog rata (Vukotić, 1990, 72.). Stvaranjem NDH RŠK Sloboda se ukida dekretom („Promjene u športu“, 1941.). Završetkom Drugog svjetskog rata RŠK Sloboda, zahvaljujući novom političkom ozračju i prestanku rada V.Š.K.-a, dobiva na trajno korištenje njegov stadion na „Opatičkim livadama“ (Hižak, 2009, 19.). RŠK Sloboda postiže veliki uspjeh 1950. godine kada nastupa u tadašnjoj Hrvatskoj ligi zajedno s gradskim rivalom „Tekstilcem“. Za „Slobodu“ su tada nastupali: Damjanović, Bengeri, Turk, Pripic, Jalušić, Zajec, Novak, Hrubec, Kornet, Balažić, A. Heintl, V. Heintl, Žabičić, Šoštarić, Petak, Puclin, Francki, Vinković, Hajdek, Boršić, Rauš, Sollerti, Valdec, Reščel, Gundelj, Golob, Kos (Hižak, 2009, 19.). Također, vrijedno je napomenuti i sezone: 1952./1953., 1953./1954., 1955./1956., 1958./1959, u kojima se također natjecao u istim ligama s gradskim rivalom „Tekstilcem“. Pedesetih godina na čelu kluba bio je Ante Šupe (Hižak, 2009, 19.). Šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog stoljeća „Sloboda“ zaostaje u odnosu na nekadašnjeg rivala NK „Varteks“ igrajući u provincijskim ligama.

Osamdesetih godina „Sloboda“ se natječe u III. regionalnoj ligi Varaždin-Čakovec s ciljem ulaska u viši rang natjecanja, Hrvatsku ligu-sjever. To joj i uspijeva 1987. godine pod vodstvom trenera Josipa Matkovića i predsjednika Nevenka Herjavca. Nakon što su klub preuzeli Marko Knežević, Dražen Zebec i Josip Kukić, uspostavlja se suradnja s NK Varteks te „Sloboda“ postaje „sestrinski klub“ varaždinskog prvoligaša, u kojem stasaju budući nosioci „Varteksove“ igre poput Mumleka, Mađarića, Ivančića itd. (Hižak, 2009, 20.) Značajno je naglasiti da se kvalitetan rad u omladinskim pogonima NK Slobode odrazio i na rezultate. Pod vodstvom Stanka Švarca i Ivana Viteza, juniori „Slobode“ dva su puta amaterski prvaci Hrvatske (Hižak, 2009, 20.). Godine 1991. NK „Sloboda“ je pod utjecajem novih okolnosti nakratko promijenila ime u NK „Varaždin“ da bi ga ubrzo ponovo vratila („Sportski vremeplov“, 1991.). Natjecateljski NK „Sloboda“ iz godine u godinu sve više stagnira nastupajući u županijskim ligama.

Slika 6.: Plakat prvenstvene nogometne utakmice između R. Š. K. Sloboda (Varaždin) i Š. K. Slavija (Varaždin) odigrane 13. prosinca 1931. godine na igralištu V. Š. K.-a u Varaždinu (Izvor: GMV 60453, <https://www.facebook.com/GMVAradzin/photos/a.3582470718448718/3607723979256725/>)

4.5. ŠK Slavija

Nakon što je u veljači 1931. godine osnovan RŠK Sloboda, u Varaždinu je iste godine osnovan još jedan klub, koji će se od svih varaždinskih klubova vinuti u najviše natjecateljsko-ligaške sfere. Športski klub Slavija osnovao je 3. lipnja 1931. godine vlasnik Tekstilne tvornice *Tivar* u Varaždinu, Čeh Ernst Stiassny, zbog čega je i prvo ime klub dobio po uzoru na slavni praški klub (Hižak, 2009, 22.). ŠK Slavija nastala je spajanjem dviju tvorničkih ekipa, „Tivara“, kojeg su činili radnici u proizvodnji i „Tekstilne“, ekipe sastavljene od tvorničkih službenika (Vukotić, 1990, 17.). Prva je oprema ŠK Slavije nalikovala opremi praške Slavije - češki klub imao je bijelo-crvene dresove s crvenom petokrakom zvijezdom, a varaždinska Slavija imala je bijelo-plave dresove s plavom zvijezdom (Hižak, 2009, 22.). Prvi predsjednik kluba bio je inženjer Vladimir Damaška, koji je tada bio tehnički rukovoditelj Tivara, a prvi tajnik kluba bio je Otokar Chloupek (Hižak, 2009, 22.). Trenerska dužnost povjerena je Viktoru Mađariću, do tada igraču V.Š.K.-a, koji je u Slaviji uz trenersku dužnost ujedno bio i igrač. Za potrebe ŠK Slavije izgrađeno je nogometno igralište na livadi preko puta tvornice, gdje je „Slavija“ odigrala svoje utakmice (Vukotić, 1990, 17.). Prvu službenu utakmicu ŠK Slavija odigrala je 14. lipnja 1931. godine na igralištu V.Š.K.-a protiv gradskog rivala „Slobode“ i pobijedila s 3:1. ŠK Slavija nastupila je u sljedećem sastavu: Earlt, Aman, Jurinec, Kramarić, Kukec, Eackmajer, Kralj, Kohn, Vrbnjak, Kalember i Bačani (Vukotić, 1990, 17.). Sedam godina nakon osnutka kluba, 1938. godine, Slavija dopijeva u Prvu nacionalnu Jugoslavensku ligu. Boravak ŠK Slavije u Prvoj nacionalnoj Jugoslavenskoj ligi bio je kratak, jer se već sljedeće sezone liga raspada. Krajem sezone 1938./1939. dolazi do sukoba na relaciji hrvatski klubovi – Jugoslavenski nogometni savez (JNS), što je rezultiralo gašenjem lige i stvaranjem Hrvatsko-slovenske lige u kojoj se „Slavija“ takmiči do sezone 1940./1941. (Hižak, 2009, 23.). Zadnji nastup kluba pod imenom ŠK Slavija bio je 19. ožujka 1941. godine, kada su igrači „Slavije“ nas svom terenu ugostili zagrebački HAŠK. Utakmica je završila s rezultatom od 4:2 u korist HAŠK-a, a „Slavija“ je završila prvenstvo na 6. mjestu (Vukotić, 1990, 23.). Ubrzo nakon toga, osnutkom NDH, „Slavija“ je dekretom prisiljena spojiti se s HŠK Zagorac, klubom koji je dotada nastupao u lokalnoj varaždinskoj župi. Ime kluba promijenjeno je u HŠK Zagorac, a za vrijeme NDH nastupao je u „Prvenstvu hrvatskog državnog razreda“ („Promjene u športu“, 1941.).

Slika 7.: Momčad ŠK Slavija iz 1940-te. Stoje slijeva: funkcioner Juričić, Martinović, Horvat, Gušić, Koprivnjak, Štifić, Vrančić, Starej, Orel, Sveighofer, te tajnik Cholupek, a čuče Bradaška, D. Novak i Sollerti (Vukotić, 2001, 16.)

4.5.1. HŠK Zagorac

U drugoj polovici 30-ih godina 20. stoljeća osnovan je HŠK Zagorac. U njegovom članstvu susrećemo većinu igrača i funkcionera RŠK Slobode, koji je tada, baš zbog odljeva igrača u Zagorac, zateklo krizno razdoblje (Vukotić, 1990, 19.). Sa sigurnošću se može utvrditi da je HŠK Zagorac u sezoni 1939./1940. nastupao u ligi III. nogometne župe, a natjecanje je završio na 5. mjestu iza RŠK Slobode (Vukotić, 1990, 29.). Osnutkom NDH 1941. godine, športske prilike u Varaždinu se mijenjaju. V.Š.K. dobiva posebnog povjerenika, RŠK Sloboda se ukida dekretom, a HŠK Zagorac se fuzionira s ŠK Slavija, te mijenja ime u HRŠK Zagorac („Promjene u športu“, 1941.). Novi klub počinje s djelovanjem 1941. godine. Tijekom NDH HRŠK Zagorac odigrao je četiri „Prvenstva hrvatskog državnog razreda“. Iako je ŠK Slavija prisilno spojena s HŠK Zagorcem, tvornica Tivar (osnivač Slavije) je i u razdoblju NDH novčano pomagala klub („Promjene u športu“, 1941.). Slomom NDH i obnovom jugoslavenske države pod komunističkom vlašću „Zagorac“ se gasi, a staru klupsku tradiciju, pod okriljem tekstilne tvornice, nastavlja klub pod imenom „Tekstilac“.

Slika 8.: Momčad HRŠK Zagorac iz 1941. godine. (Vukotić, 1998, 6.)

4.5.2. NK Tekstilac

Kraj Drugog svjetskog rata u Europi označio je ponovno oživljavanje varaždinskog športa. Nogomet je bio jedan od prvih športova s kojim se krenulo, a bio je i temelj za osnivanje nekoliko fiskulturnih društava. U sklopu tekstilne tvornice, preko puta nogometnog igrališta, djelovala su dva fiskulturna društva. Jedno je bilo Fiskulturno društvo Tivar, na čelu s predsjednikom Ottom Sparingom. Drugo fiskulturno društvo bilo je Radničko fiskulturno društvo Tekstilac čiji je predsjednik bio Tomo Beli. Uskoro su se spomenuta dva fiskulturna društva spojila pod imenom „Tekstilac“, a nogometne aktivnosti vodio je Josip Levačić. Prvi trener „Tekstilca“ bio je Rudolf Vostatek, a pomagao mu je Egidio Martinčević (Vukotić, 1990, 31.). Pod novim imenom „Tekstilac“ klub prvi put nastupa u Koprivnici 15. srpnja 1945. godine, gdje s rezultatom 7:2 pobjeđuje domaću „Slogu“. Za „Tekstilac“ su nastupali: Fara, Gušić, Čop, Oljica, Ožeg, Kolar, Švarc, Vostatek, Lampelj, Starej i Janušić (Hižak, 2009, 24.). U natjecateljsku aktivnost „Tekstilac“ ulazi 1946. godine kada osvaja prvenstvo okruga Varaždin, a u kvalifikacijama za ulazak u višu ligu nadmašuje „Bjelovar“ i zagrebačku „Dubravu“ te postaje član Hrvatske republičke lige (Herceg i Vukotić, 1981, 52.). Ligašku utakmicu između varaždinskog „Tekstilca“ i splitskog „Hajduka“ 2. lipnja 1946. godine (pobjeda „Tekstilca“ 3:0) izravno je pratio Radio Varaždin, i to je bio prvi izravni radijski prijenos jednog sportskog događaja u Varaždinu (Vukotić, 1990, 35.). Sljedeće 1947. godine „Tekstilcu“ uspijeva ulazak u jugoslavensku Jedinstvenu drugu ligu. Kvalitetan razvoj kluba se nastavlja te 1950. godine „Tekstilac“ ponovno, nakon dvogodišnjeg izbivanja, ulazi u Drugu saveznu ligu. Te iste godine dolazi do četvrtfinala Kupa maršala Tita, gdje ispada, izgubivši u Varaždinu od beogradske „Crvene Zvezde“ s rezultatom od 3:0. Godine 1950. za „Tekstilac“ su nastupali: Žižek, Bezeredi, Lampelj, Starej, Švarc, Janušić, Kuhar, Klinec, Vadla, Andrović, Ožeg, Čop, Roža, Novko, Golob, Cerovečki i Tešanić (Vukotić, 1990, 37.). Nakon drugoligaške sezone 1951. godine, „Tekstilac“ završava natjecanje na 15. poziciji te ispada u niži rang natjecanja. U drugu ligu će se vratiti u sezoni 1959./1960. i to pod novim imenom „Varteks“ (Vukotić, 1990, 52.).

Slika 9.: Momčad NK Tekstilac iz 1945. godine: Stoje slijeva Tešanić, Gušić, Arapović, Starej, Crnčec, Janušić, Kuhar, Bradaška, a čuče Kolar, Ritmanić, Vostatek (Vukotić, 2001, 20.)

4.5.3. NK Varteks

Ulaskom u sezonu 1957./1958. u „Tekstilcu“ se odvijaju značajne promjene. Ime „Tekstilac“ zamijenjeno je imenom „Varteks“, po imenu glavnog sponzora i osnivača kluba, tekstilnoj tvornici „Varteks“ (Hižak, 2009, 26.). Godine 1961. klubu uspijeva, sada pod novim imenom „Varteks“, nadmašiti sve dotadašnje klupske uspjehe. NK Varteks, kao član Druge savezne lige zapad, uspijeva, nakon neočekivane pobjede od 2:0 u Varaždinu nad splitskim „Hajdukom“ u produžecima, doći do finala Kupa maršala Tita. Pobjeda nad splitskim „Hajdukom“ kojeg je predvodio kapetan Bernard Vukas u gradu Varaždinu izazvala je navijačku senzaciju. Pobjedu nad „Hajdukom“ ostvarila je momčad NK „Varteks“ pod vodstvom trenera Pukšeca u sljedećem sastavu: Jurec, Crnković, Matković, Miljenović, Rodik, Pintarić, Pikel, Mlakar, I. Ilić, Sviben, Frančeskin (Kruľjac, 2011, 34.).

Tako je Antun Vrdoljak u reportaži na nekoliko stranica magazina „Globus“ uz ostalo, napisao:

„Među navijačima Varteksa jedno je zvono neprestano zvonilo. Što je to odjednom probudilo ovaj relativno mirni grad? Ponos, strast ili je to (ne)uobičajena navijačka groznica?„
(Kruljac, 2011, 49.)

U finalnoj utakmici u Beogradu na stadionu JNA NK „Varteks“ je poražen od strane prvoligaša, skopskog „Vardara“ s rezultatom od 1:0. Za NK Varteks su nastupili: Jurec, Matković, Rodik, Krleža, Crnković, Rojnik, Mlakar, Čuhelj, Pintarić, Frančeskin, Pikl, Miljenović, Ilić, Sviben, Hrain i Goričanec. Momčad NK Varteks je do polufinala kup natjecanja vodio trener Krešo Pukšec, a u finalnoj utakmici na trenerskoj klupi bio je Oskar Jazbinšek (Hižak, 2009, 26.). U sklopu jugoslavenskih nogometnih natjecanja „Varteks“, do godine 1991., drži svoju poziciju kao standardni drugoligaš uz povremena ispadanja u niži rang natjecanja. U tom vremenskom periodu značajno je naglasiti trinaestogodišnje predsjedanje Dragutina Milihrama te dva istaknuta igrača, Ivana Pikla, najboljeg strijelca Druge lige zapad u sezoni 1960./1961. s 19 pogodaka i Maria Manolu, koji je najbolji strijelac Druge lige zapad u sezoni 1970./1971. Godine 1987., zahvaljujući tadašnjem predsjedniku NK Varteks Božidaru Vučetiću, grad Varaždin postaje suorganizator zagrebačke Univerzijade za čije je potrebe u potpunosti obnovljen stadion NK Varteks (Hižak, 2009, 27.). Raspadom Jugoslavije 1991. godine proglašena je neovisnost Republike Hrvatske. Unatoč Domovinskom ratu, 1992. godine prišlo se pokretanju prvoligaškog nogometnog natjecanja u Hrvatskoj. Jedan od dvanaestorice hrvatskih klubova koji su ušli u Prvu hrvatsku nogometnu ligu bio je i NK Varteks iz Varaždina (Vukotić, 2001, 37.). U novim okolnostima, pod predsjedanjem Anđelka Herjavca, klub je standardni prvoligaš, a do 2009. godine odigrao je pet finala Hrvatskog kupa i trideset šest utakmica u europskim natjecanjima. U sezoni 1998./1999, NK Varteks postiže najveći natjecateljski uspjeh u povijesti varaždinskog nogometa. Klub je stigao do četvrtfinala Kupa pobjednika kupova, čime je ušao u povijesne anale hrvatskog športa kao jedan od rijetkih hrvatskih nogometnih klubova koji su „prezimali u Europi“ (Hižak, 2009, 30.). U četvrtfinalnom dvoboju nogometaši „Varteksa“ igrali su protiv španjolskog prvoligaša RCD Mallorca. Nakon dvije utakmice bolja je bila „Mallorca“ (0:0, 3:1), čime je varaždinski prvoligaš eliminiran iz natjecanja (Vukotić, 2001, 38.). Taj uspjeh ostvario je trener momčadi Dražen Besek zajedno sa sljedećom generacijom nogometaša: Miljenko Mumlek, Marijan Mrmić, Veldin Karić, Dražen Madunović, Damir Mužek, Silvestar Sabolčki, Zoran Kastel, Faik Kamberović, Mladen Posavec, Danijel Hrman, Andrija Balajić, Krunoslav Gregurić, Zlatko Dalić, Danijel Mađarić,

Mario Ivanković i Matija Kristić (Vukotić, 2001, 41.). Jedini pogodak za Varaždince u Mallorci zabio je Andrija Balajić. Nakon smrti Anđelka Herjavca 2001. godine na mjesto predsjednika dolazi Davor Daraboš. Razdoblje njegovog predsjednikovanja, od 2001. do 2004. godine, obilježeno je mnogim sportskim i marketinškim iskoracima kluba u odnosu na prijašnja razdoblja. NK „Varteks“ igra tri godine zaredom u Kupu UEFA, izbacuje Premier-ligaša „Aston Villu“ FC, igra dva finala Kupa Hrvatske (Hižak, 2009, 30.). Stadion NK Varteks dobiva novi semafor, preuređuje se VIP loža i VIP salon, otvara se „Fan shop“, pokreće se klupski magazin „Novosti NK Varteks“. Na predsjedničkoj funkciji Davora Daraboša 2004. godine nasljeđuje Tomislav Kezelj, a umjesto dugogodišnjeg direktora kluba Nevenka Herjavca dolazi Branko Janžek (Hižak, 2009, 31.). Godina 2004. nagovijestila je potpuni razlaz između kluba i osnivača, te dotadašnjeg glavnog sponzora tekstilne tvornice Varteks. Na čelo kluba nakon poduzetog vremena iz političkog miljea dolazi Tomislav Kezelj. Krajem 2007. godine nakon pritiska navijača Kezelj odlazi iz kluba, a na njegovo mjesto dolazi Ivan Topolnjak (Hižak, 2009, 31.).

Slika 10.: Srebrna medalja Fudbalskog saveza Jugoslavije kojom su odlikovani finalisti Kupa Jugoslavije za sezonu 1960./1961., a to su bili nogometaši Nogometnoga kluba Varteks iz Varaždina (Izvor: GMV 72895, <https://www.facebook.com/GMVarazdin/photos/a.3582470718448718/3632751770087279>)

Slika 11.: Momčad NK Varteks iz sezone 2001./02.: Stoje slijeva Karić, Mađarić, Kastel, Režić, Bjelanović, Kristić, čuče: Mukaj, Granić, Sabolčki, Hrman i Mumlek (Udruga Đuro Kulčar Varaždin, <https://www.facebook.com/udrugadjurokulcar/photos/4988875391154597>)

5. Nogometna infrastruktura u gradu Varaždinu

5.1 Stadion NK Sloboda

Današnji stadion NK-a Sloboda izgrađen je 1920. godine na inicijativu članova uprave i igrača V.Š.K.-a. Nacrte za igralište i kasnije tribine izradio je ing. Petrak. Svečano otvorenje igrališta bilo je 21. svibnja 1921. godine, utakmicom između zagrebačkog H.Š.K.-a Penkala i V.Š.K.-a, a utakmicu je domaćin izgubio s rezultatom od 6:0 („Sportski vremeplov“, 1981.). Najveće zasluge za izgradnju igrališta imali su predsjednik i tajnik V.Š.K.-a Billus i Lacković, koji su i materijalno pomagali izgradnju. Igralište je bilo ograđeno, a postavljene su i klupe za sjedenje dok je klupska kućica podignuta 1929. godine. Na godišnjoj skupštini V.Š.K.-a 25. travnja 1937. godine, na prijedlog podpredsjednika Josipa Mrzljaka, donesena je odluka o izgradnji tribina. Izgradnjom tribina 3. listopada 1937. godine uvedena je u objekt struja te izgrađen moderan ulaz. 18. lipnja 1939. godine izgrađena je atletska staza, za što su najviše zaslužni Artur Takač i Dragan Grims („Sportski vremeplov“, 1981.). Dolaskom komunista na vlast i obnovom jugoslavenske države V.Š.K. prestaje postojati, a njegovo nogometno igralište prelazi na upravljanje fiskulturnom društvu „Sloboda“ (Hižak, 2009, 18.).

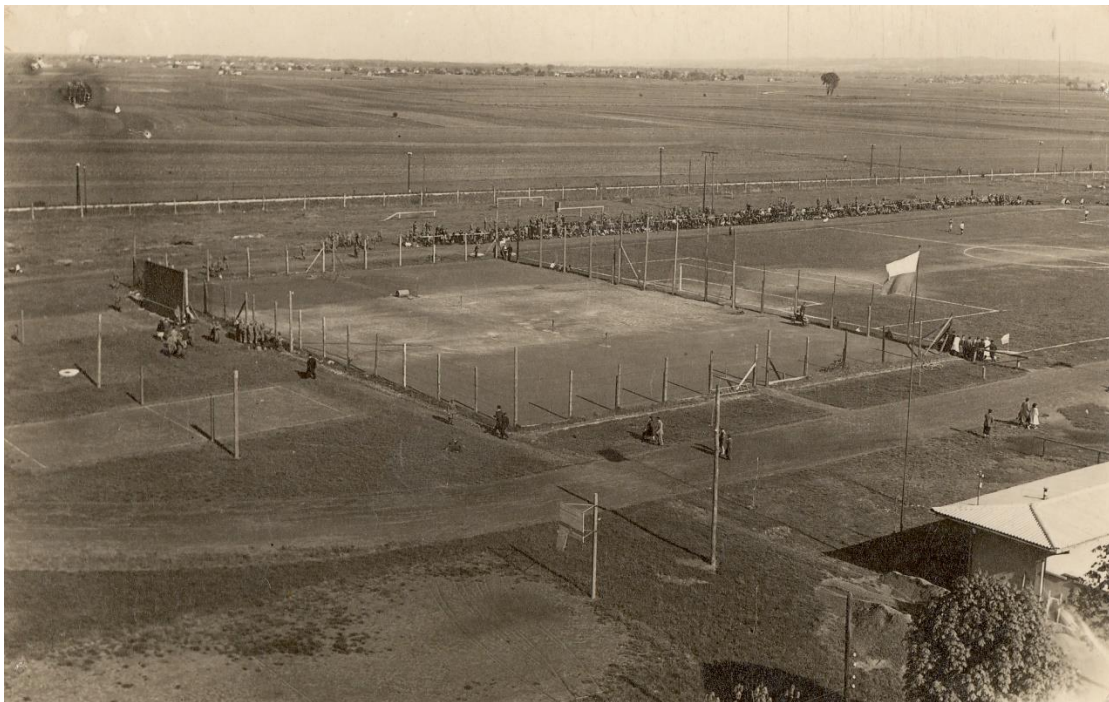
Godine 1987. grad Varaždin jedan je od domaćina Univerzijade za čije je potrebe u potpunosti renoviran stadion „Slobode“ („Varaždin-Univerzijadi“, 1986.).

Slika 12.: Stadion Slobode krajem 70-ih godina 20. stoljeća (Izvor: Udruga Đuro Kulčar Varaždin, <https://www.facebook.com/udrugadjurokulcar/photos/4235098659865611>)

5.2 Stadion NK Varteks

Početnim udarcem nogom gradskog načelnika Dragutina Perka, na utakmici između tvorničkih ekipa Konfekcije (namještenci) i Tivara (radnici), svečano je 14. svibnja 1931. godine otvoreno igralište Tekstilne industrije „Tivar“ („Sportski vremeplov“, 1981.). Pred 2000 gledatelja otvorena su tri lijepo uređena tenis igrališta, igralište za nogomet i bazen. Igralište Športskog kluba „Slavije“ dograđeno je i ponovno otvoreno 19. lipnja 1932. godine. U međuvremenu je izgrađena staza za trčanje i biciklistiku, tribine za 220 gledalaca, sprave za gombanje: preča, karike, uže za penjanje, prostorije za svlačenje. Igralište je bilo vlasništvo Tekstilne industrije „Tivar,“ a dato je na korištenje ŠK Slaviji. Igralište „Tivara“ bilo je jedno od najljepših u zemlji, a 1936. godine održan je na njemu i prvi dio atletskog prvenstva države („Sportski vremeplov“, 1981.). Nakon Drugog svjetskog rata stadion „Varteks“ više puta je obnavljan. Potpunu rekonstrukciju doživio je 1987. godine za potrebe zagrebačke Univerzijade (Hižak, 2009, 27.).

Slika 13.: Stadion ŠK Slavija iz 1932. godine (Vukotić, 2001, 100.)

6. Zaključak

Nogometna igra svoje temelje u Varaždinu postavlja početkom 20. stoljeća. Iako se prva nogometna lopta u Varaždinu spominje još 1896. godine u popisu opreme novotvorene „*gombaone*“, do osnivanja prvog organiziranog nogometnog kluba u Varaždinu – Varaždinskog gimnazijskog športskog kluba (V.G.Š.K.) došlo je tek 15. travnja 1909. godine. Prva javna nogometna utakmica odigrana je 15. svibnja 1910. godine. Nakon završetka Prvog svjetskog rata nogomet se u Varaždinu ponovo budi. Glavni nositelj nogometne aktivnosti bio je Varaždinski športski klub (V.Š.K) osnovan 3. lipnja, 1919. godine. Od 1931. godine u Varaždinu djeluju još dva, za varaždinsku nogometnu povijest, značajna kluba - Radnički nogometni klub Sloboda i Športski klub Slavija. ŠK Slavija bio je klub tekstilne tvornice Tivar. ŠK Slavija je u sezoni 1938./39. igrao u Prvoj nacionalnoj ligi tadašnje Kraljevine Jugoslavije. Dolaskom komunista na vlast i obnovom jugoslavenske države promijenile su se političke prilike u državi pa sa sportske scene nestaje Varaždinski športski klub (V.Š.K). NK Sloboda preuzima njegov stadion, a tekstilna tvornica, vlasnik Slavije, mijenja ime kluba u Tekstilac. Klub nosi naziv Tekstilac do 1958. godine, kada mijenja ime u Varteks. Pod imenom Varteks ostvareni su najveći uspjesi varaždinskog nogometa. NK Varteks je kao jugoslavenski drugoligaš 1961. godine pobijedio splitski Hajduk i igrao finale Jugoslavenskog kupa. Potpunu renesansu klub doživljava kao sudionik Prve hrvatske nogometne lige, kada ostvaruje najveći uspjeh u povijesti varaždinskog nogometa – dočekuje proljeće u Europi u četvrtfinalu Pobjednika Kupa kupova sa RCD Mallorca iz Španjolske.

7. Literatura

1. FRNTIĆ, Franjo, *Sto godina nogometa u Hrvatskoj 1880.-1980.*, Nogometni savez Hrvatske, Zagreb, 1983.
2. KRAMER, Fredi, *Hrvatski nogometni savez 1912-1992*, Hrvatski nogometni savez, Zagreb, 1992.
3. VUKOTIĆ, Ivica, *VŽ nogomet*, Društveno poduzeće *Sloboda Varaždin*, Varaždin, 1990.
4. HIŽAK, Marijan, *100 godina nogometa u Varaždinu*, TIVA Tiskara Varaždin, Varaždin, 2009.
5. HERCEG, I., VUKOTIĆ, I., *Sport u Varaždinu*, Savez za fizičku kulturu općine Varaždin, Varaždin, 1981.
6. VUKOTIĆ, Ivica, *70 godina nogometnog kluba Varteks*, Nogometni klub Varteks Varaždin, Varaždin, 2001.
7. KRULJAC, Krunoslav, *Pogled s jablana: Varaždin 5. ožujka 1961.*, TIVA Tiskara Varaždin, 2011.
8. *ALBUM nogometnih klubova Jugoslavije*, Pučki nakladni i tiskovni zavod ZVONO, Zagreb-Osijek, 1925.
9. Plesničar, V. (1981.) „Sportski vremeplov“, *Varaždinske vijesti*, 1981., br. 13, str. 11.
10. Plesničar V. (1981.) „Sportski vremeplov“, *Varaždinske vijesti*, 1981., br 15, str. 11.
11. Kruljac K. (1986.) „Varaždin-Univerzijadi“, *Varaždinske vijesti* 1986, br.32, str. 3.
12. VUKOTIĆ, Ivica, *99 zvijezda sporta u Varaždinu*, Vall 042, Varaždin, 1998.